

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA NESİR - II DERS NOTLARI

İsa SARI
www.isa-sari.com

TEZKİRE

Arapça “zkr” kökünden türetilmiş bir kelime olan tezkire, “hatırlamaya vesile olan şey” anlamına gelir. Edebi terim olarak ise; belli bir meslek grubuna dâhil, tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bilim dalına verilen isimdir. Osmanlı toplumunun maddi ve manevi kültürünü meydana getiren her meslekten yaratıcı kişinin biyografik künye yazıcılığını temel alan bir edebi tür anlamı kazanmış ve belirli bir meslekte tanınmış kişilerin; mesela velîlerin, hattatların, şairlerin, hatta usta çiçek yetiştiricilerinin vs. hayat ve sanatından söz eden edebi geleneğin adı olmuştur. Sözü edilen çalışmalar, anlattıkları mesleğin adıyla anılırlar. Örneğin; şairleri anlatanlara “tezkire-i şuara” veya “tezkiretü’ş-şuara”, velîleri anlatanlara “tezkiretü’l-evliya”... gibi.

Şiir alanında, yazıcılığın elde bulunan ilk örnekleri; Muhammed b. Salam el-Cumâhî’nin **Tabakatü’ş-şuarâ** adlı eseridir. Bu eser aracılığıyla, erken dönem şairleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz. İbn Kuteybe’nin **Kitabü’ş-şir ve’ş-şuarâ**sı ise bu alanda yazılmış ikinci eserdir.

Dilimizde ilk biyografi çalışması, Molla Câmî’ye ait olan **Nefehâtü’l-üns** çevirisidir. Onun sekiz bölümden meydana gelen **Baharistan** adlı eserinin yedinci bölümü, şair biyografilerine ayrılmıştı. Bu bölümde toplam 38 şairden söz edilir. Bu eser, başta Nevâyî olmak üzere Türkçe şairler tezkiresi yazarlar üzerinde etkili olmuştur.

Fars edebiyatında dikkate değer bir örnek olan ve Devletşah tarafından kaleme alınan **Devletşah Tezkiresi**, çağının önde gelen devlet ve kültür adamı Ali Şir Nevâyî’ye sunulmuştur. Eser; mukaddime, yedi tabaka ve bir hâtmeden oluşur. Tezkirede yer alan toplam şiir sayısı 149’dur. Devletşah, ele aldığı şairlerin hayatını anlattıktan sonra şiirlerinden örnekler de verir. Bu haliyle tezkire, daha sonra yazılacak olan Türk ve Fars tezkirelerine modellik etmiş ve o güne dek yazılan benzer örneklerden daha çok biyografi ihtiva etmiştir.

Baharistan ve Devletşah Tezkiresi’nden sonra yine o çevrede yazılan bir başka tezkire ise Türkçedeki pek çok türde ilk çalışmanın sahibi olan Ali Şir Nevâyî’ye ait olan **Mecalisü’n-nefâis**’tir.

Sözü edilen eserler belli ortak noktalara sahiptirler. Biyografisi yazılan kişi, daima belli bir yaşa geldikten sonra böyle bir değerlendirmeye hak kazandığı için, eserlerde onların doğum tarihlerine çok sık rastlanmaz. Buna karşılık kişilerin adları, kronolojik unsurlar, özellikle de ölüm tarihleri titizlikle tespit edilmeye çalışılmıştır. Biyografisi yazılan kişinin hayatında geçen belli başlı hadiseler kısaca nakledilir. Bilim adamlarının eğitimleri, başlıca hocaları ve eserleri önemlidir. Şairlerin ise şiirlerinden örnekler verilir, onların edebi kişilikleri ortaya konmaya gayret edilir.

Tezkireler, mukaddime¹ ile başlar, biyografi² ile devam eder ve hâtme ile de bitirilirler.

Tezkire içerisinde yer alan biyografiler iki şekilde yazılabilir:

1. Biyografik (Gen. 16. Y.Y.)
2. Antolojik (Baş. 17. Y.Y.)

Biyografik yöntemde, şair hakkında oldukça uzun şekilde bahsedilir; fakat sözü edilen şaire ait örnek olarak verilen şiirlerin sayısı azdır. Antolojik yöntemde ise, şair hakkında biyografik bilgiye fazla değinilmez; şairin eserlerine daha fazla yer verilir. 18. asırda biyografik tezkireler tekrar yaygınlık kazanmaya başlar.

XV. YÜZYIL TEZKİRELERİ

ALÎ ŞİR NEVÂYÎ

Herat’ta doğdu. Babası Uygur kabilesine mensup olan Kıkıne Bahşi, Timur’un torunlarının hizmetinde bulunmuş, en son da Bâbü’r Şah’ın sarayında yeri olan biriydi.

Alî Şir, Sultan Hüseyin Baykara’ya meşhur “Hilâliyye” kasidesini sundu ve onun hizmetine girdi. O da Alî Şir Nevâyî’ye “Mühürdarlık” görevi verdi. Bir süre sonra, Abdurrahmân-ı Câmî’nin irşadı ile Nakşibendî tarikatına girdi.

1483-1485 yılları arasında Hamse’sini tamamladı. Seyyid Hasan Erdeşir’in ölümü üzerine onun hayatı, faziletleri ve münasebetlerini ihtiva eden kasidesini kaleme aldı.

Alî Şir Nevâyî, manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden biridir. Özellikle Farsça Divân’ı ve Mecalisü’n-nefâis adlı tezkiresiyle İran edebiyatında çok üstün bir yeri vardır.

¹ Bu bölümde Tanrı’ya hamd ve peygamberlere dua edildikten sonra (hamdele ve salvele) kitabın niçin yazıldığı anlatılır. Bazen, hangi yöntemler kullanılarak eserin yazıldığı ve esere girilen isimlerin nasıl seçildiği gibi bilgiler de verilir.

² Bu bölüm kendi içerisinde birkaç kısma ayrılabilir. Tezkirenin çatısını meydana getiren bu bölümde, Osmanlı ülkesinde yetişmiş ve Türkçe şiirleriyle tanınmış şairler yer alır. Burada yer alan şairlerin doğum yeri, adı, mahlası, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, hayatlarındaki önemli değişiklikler, varsa ölüm tarihi, mezarının yeri, bazen şairle ilgili birkaç anekdot, edebi durumuyla ilgili değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer alır. Bu bilgiler, tezkire yazarının imkanına, şaire zaman ve çevre olarak yakınlığı ya da uzaklığına ve ayrıca yazarın bakış açısına bağlı olarak uzayıp kısalabilir.

Farsçanın resmi dil olarak hüküm sürdüğü, Fars edebiyatının Mevlânâ Câmî ile zirveye ulaştığı ve aydınların Farsça yazmayı meziyet saydıkları bir dönemde Nevâyî'nin, Türkçenin birçok yönden Farsçadan üstün olduğunu savunması ve Türkçe ile de yüksek bir edebiyat getirmenin mümkün olduğunu bizzat eserleriyle ispat etmesi, genç şairleri Türkçe yazmaya teşvik etmesi onun edebiyatımızdaki önemini belirtmeye yeterlidir.

Mecalisü'n-nefâis

Çağatay Türkçesi ile Semerkant'ta Hüseyin Baykara adına yazılan Mecalisü'n-nefâis, Türk edebiyatında yazılan ilk tezkiredir. Mukaddime ve yazarın meclis adını verdiği sekiz bölümden oluşan bu eser, Câmî ve Devletşah'ın eserlerinin benzeridir. Tezkirede şairler her mecliste kronolojik olarak sıralanmıştır.

I. Meclis, Nevâyî doğmadan önce yaşayan şairlere;

II. Meclis, Nevâyî'nin çocukluğunda ve gençliğinde tanıdığı; fakat tezkire yazıldığında ölmüş olan şairlere;

III. Meclis, Nevâyî'nin çağdaşı olan şairlere;

IV. Meclis, Bilgin şairlere,

V. Meclis, Horasanlı şair mirzalara ve hükümdar ailesi şairlerine

VI. Meclis, Horasan dışında yaşayan bilim adamı ve şairlere,

VII. Meclis, Sultan ve şehzadelerden şair olanlara;

VIII. Meclis, Dönemin padişahı Sultan Hüseyin Baykara'ya tahsis edilmiştir.

Tezkirenin her tabakasının başında o tabaka için Türkçe açıklama ve -sekizinci tabaka hariç- her tabaka sonunda ise yine Türkçe tetimme kısmı bulunmaktadır. Yazar, tabakaları ve tetimmeleri isimlendirirken başlıklarda Türkçe sayıları kullanmayı tercih etmiştir.

Alî Şîr Nevâyî, şairler hakkında bilgi verirken, önce şairin ismini verir. Daha sonrasında verilen bilgiler arasında belirli bir tertip ve düzen olmadığı görülmektedir. Şairin adından sonra lakabı, baba adı, doğum yeri, kimin öğrencisi olduğu sıra gözetilmeksizin belirtilir. Bazen de şairin şiiri ve yeteneğine yönelik değerlendirmeye başlanır. Sonra da öğrenim durumu, mesleği ve hocaları ile ilgili biyografik malumat verilir. Varsa eserleri sayılır, bazen beyit sayıları da belirtilir. Bu eserler Türkçe ise Türk diliyle yazıldığı vurgulanır. Zikredilen eserler eğer başka bir şairin eserine nazire ise o şairin ismi belirtilir.

Tezkirede şairlerin doğum tarihlerine rastlanılmaz. Nadiren ölüm tarihleri ve kimin döneminde yaşadıkları belirtilir. Genellikle şairlerin nerede öldükleri bazen de kabirlerinin nerede yer aldığı belirtilir. Şiirlerinden örneklerle o şair hakkında bilgiler tamamlanır. Nevâyî, her şairin ekseriyetle

bir, bazen de iki, en çok da dört beytini örnek verir. Sadece Hüseyin Baykara'nın şiirlerinin tamamının matla beyitlerini tezkiresine almıştır. Şairler hakkında uzun uzadıya bilgi vermekten kaçınmıştır.

Tezkirede kullanılan dil, yalın fakat estetikdir. Hem Fars edebiyatı hem de Türk edebiyatı için önemli bir eser olan Mecalisü'n-nefâis'in asıl değeri Türkçede yeni bir türü, şairler tezkiresi geleneğini başlatmış olmasından çıkagelir. Türkçede yazılmış ilk şairler biyografisidir. Kendisinden sonra yazılacak olan tezkirelere birinci derecede modellik etmiştir.

Eser, Çağatay edebiyatı özellikle de İran edebiyatı için çok mühim bir kaynaktır. Fakat asıl önemli yanı Anadolu'da meydana gelen tezkirelere modellik etmiş olmasıdır.

XVI. YÜZYIL TEZKİRELERİ

SEHÎ

Şair ve ilk tezkire yazarı olan Sehî Bey, Edirne'de doğdu. Asıl adı belli değildir. AbdullaHoğlu denmesine bakılırsa devşirme olduğu söylenebilir. Şairlik bakımından zayıf olmakla birlikte, onu önemli kılan "Heşt Bihişt" adlı tezkiresidir.

Heşt Bihişt

Sekiz tabakadan oluşur. 1538 yılında yazılmıştır. Anadolu sahasının ilk tezkiresidir. Herat ekolü tezkireleri örnek almıştır (özellikle Mecalisü'n-nefâis'i). Devrin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Tezkire içerisinde 241 şair yer almaktadır.

Tezkire-i Sehî olarak da bilinen tezkire, bir önsöz, her birine "bihişt" (cennet) adı verilen sekiz tabaka ve bir hâtmeden oluşur.

Yazar, sekiz tabakaya ayırdığı eserinde, her tabakada, ele alacağı şairlerin sınıf ve sınırını o tabaka başına koyduğu küçük bölümle izah etmiş, tabakanın sonuna eklediği tetimme ile de yazdığı bölümdeki şairlerin özelliklerini bir kez daha kısaca anlatmıştır.

Şairlerin sıralamasında herhangi bir tertip gözetmeyen yazar, Abdurrahman-ı Câmî'nin Bahârîstân ve Devletşah'ın Tezkiretü's-şuara'sından etkilenmiştir. Bununla birlikte Alî Şîr Nevâyî'nin tezkiresini de örnek almış ve bunu da eserinin önsözünde açıklamıştır.

Tabakaların içeriği:

1. Tabaka: Devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman (Muhibbî).
2. Tabaka: Başlangıçtan Kanunî Sultan Süleyman'a gelinceye kadar şiir yazmış padişah ve şehzadeler.
3. Tabaka: Vezir, kazasker, defterdar, nişancı, beybeybeyi gibi devlet büyükleri.

4. Tabaka: Bilgin şairler.

5. Tabaka: Sehî Bey'den önce yaşamış ve ölmüş şairler.

6. Tabaka: Sehî Bey'in gençliğinde ün yapmış olan, birçoğu ile tanışma fırsatı bulabildiği şairler.

7. Tabaka: Eserin yazıldığı tarihte hayatta bulunan ünlü şairler.

8. Tabaka: Eserin yazıldığı sırada yeni yeni duyulmaya başlanan, Sehî'nin kabiliyetli bulunduğu "nev-heves", genç şairler.

Heş Bihişt'te bulunan 241 şair hakkında fazla bilgi verilmemiş; hayatları kısaca anlatıldıktan sonra, şairleri ve sanatları konusunda birkaç söz söylenmiş ve örnek olarak şairlerinden bir ya da birkaç beyit alınmıştır. Hemen bütün şairler için birbirine benzer sözler kullanılmış, benzer hükümler verilmiştir. Ayrıca, şairler arasında bir seçim yaptığı ve ancak tanınmış olanlarına yer verdiği görülür.

Sehî Bey'in dili süs ve özentiden uzak, sade ve açıktır. Sözü uzatmaktan kaçınmış olmakla birlikte bazen cümleleri yarım veya eksik bırakmıştır.

Sehî Tezkiresi'nin en önemli tarafı, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yetişen şairleri ilk kez bir tezkire halinde toplaması ve böylece birçok şairi unutulmaktan kurtarmasıdır. Sehî Bey, Anadolu'da şuara tezkireciliğini başlatmış ve bu bakımdan, kendisinden sonra gelenlere örnek olmuştur.

Tezkire, Mehmed Şükrü tarafından "Âsâr-ı Eslâftan Tezkire-i Sehî" adıyla İstanbul'da basılmıştır. O. Reşer ve Necati Lugal tarafından Almanca'ya çevrilmiş ve Günay Kut tarafından tenkitli olarak; Mustafa İsen tarafından da sadeleştirilmiş olarak yayımlanmıştır.

Sehî Tezkiresi'nden Örnekler

AHMED PAŞA

-Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-

Aslında Edirnelidir. Fikirde ve anlayışta inceden inceye tetkik etmesi dolayısıyla halk arasında sipahi müftüsü olarak meşhur olmuştur. Merhum Sultan Murat'ın kazaskeri olan Mevlânâ Velîyüddin'in oğludur. Yüksek zümredendir. Kendisi pozitif bilimleri çalışmış, fen sahibi, faziletli gönül ehlidir. Merhum Sultan Mehmet'in hocası olup, Sultan Mehmet ondan marifet ve pek çok meziyet öğrenmiştir. Hocası iken bu temizliğinin idrakini ve görüşünü görüp onu vezir yaptı. Temiz yüzlü, muhabbet eden kişilerin sohbetinden hoşlandığı için asla evlenmeyip ömrünü hizmetle geçirmiştir. Rivayet ederler ki; Sultan Mehmet'e vezir olduğu çevrede, padişahın haremde görevli birisine aşık olup, bu durumdan padişahın haberi olur ve bu durumu imtihan etmek için elbisesine güzel koku sürüp gizlenir gibi saçını külahı içine saklar, oğlan yine önceki gibi hizmetinde iken Ahmed Paşa'nın

gözü oğlana takılıp yüzündeki saçını göremeyerek alalecele bu beyti hemen oracıkta söyledi:

Beyt:

*Zülfün gidermiş ol sanem kâfirliğin komaz henüz
Kesmiş velî zünharını dahi müselman olmamış*

Sultan Mehmet, durumu görüp anladı. Kuşku ve şüphe kalmayarak, Ahmed Paşa'yı öldürmek isteyip, sonra "bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum" hadisini hatırlayıp, onun hocalık hakkını elinden almadan öldürmekten kaçındı, oğlanı Ahmed Paşa'ya verdi. Vezirlikten azledip, Bursa'da Muradiye mütevelliliğine verip gönderdi. Bu beyti söyleyip, padişahın şerefine yetişip ve merhamet ile şefkat edip bu beyt sebebiyle sürgünden kurtulduğu söylenir.

Beyt:

*Cihâna cûd idersin her cihetden
Halâs it ben kulunı tevliyetten*

Sultan Mehmet öldüğünde, Bursa sancağında bulunan merhum Sultan Bayezid tahta geçtiğinde çok hürmet eyleyip Allah emrine vardı. Mezarı Bursa'dadır. Güzel söz söyleyen bir şairdir. Onun şiirinde olan açıklık ve hoşluk başka bir şairin şiirinde yoktur. Sağlamlığı, iyiliği bakımından bir rütbedir ki Türkçede ondan iyi söyleyen yoktur. Büyüklük saçıcı ve söz düzenleyici olduğu dolayısıyla "Emir-i Nazm" olarak isimlendirmişlerdir. Mürettep divanı ve insanlar arası şiirleri meşhur ve hatırlanmıştır. Ve bu beyitler onun şiirlerindendir:

Şi'r:

*Çîn-i zülfün miske benzetdüm hatâsın bilmedüm
Key perîşân söyledüm bu yüz karasın bilmedüm*

*Ben kara toprağ idüm cân virdi zülfünden sabâ
Hey ne cân-perver kıyâmet dil-rübâsın bilmedüm*

*Kad kıyâmet gamze âfet zülf fitne hat belâ
Ah kim ben hüsnünün bunca belâsın bilmedim*

Ve bu beyt dahi anlamı yüzünden kendine mahsus olan gazelden yüksek hayal ürünü diye irfan ehli katında anılır.

Beyt:

*Zülfün şebinde virdüm dil hüsnüne gören dir
Mağribde bir kalender âyine sunmuş aya*

Ve mesnevi tarzında bile Leylâ ve Mecnûn nazmına çok çalışıp nazmı gizli inci taşı misalidir. Lakin mevcut değildir ve bulunamamıştır.

LATÎFİ

Kastamonu'da doğmuştur. Asıl adı Abdüllatif'tir. "Hatibzâdeler" diye anılan köklü bir aileye mensuptur. Kastamonu'da başladığı ilköğrenimini yarıda bırakarak İstanbul'a gelmiş ve kâtip olmuştur. Şiir ve inşa alanında kendisini yetiştirmiştir.

Kâtiplik mesleğine girdikten sonra devrin önemli şahsiyetlerinden olan İskender Çelebi'ye

“Bahariyye” adlı kasidesini sunmuş ve bu sayede hem tanınmış hem de Belgrat imaret kâtipliğine tayin edilmiştir.

Latîfî, eserlerinde çeşitli vesilelerle kıymetinin bilinmediğinden şikayet eder.

Latîfî Tezkiresi

Anadolu’da Sehî Bey’in Heşt Bihişt’inden sekiz yıl sonra yazılmış olan ikinci tezkire Latîfî Tezkiresi’dir. “Tezkiretü’ş-şuara” veya “Tabsıra-i Nuzemâ” olarak da bilinen eser, bir mukaddime, üç fasıl ve bir hâtmeden oluşur. Tamamlandıktan sonra devrin hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman’a sunulmuştur.

Latîfî, tezkiresinde kronolojik tasnife karşılık alfabetik tasnifi tercih etmiştir. Bu fikir daha önce Arapça biyografî kitaplarında kullanılmış olmakla birlikte Türkçede ilk kez kullanılmıştır.

Latîfî, eserin mukaddime bölümünde besmele, hamdele ve salve ile başladıktan sonra şairlerin şiir söyleme sebeplerini anlatır. “Şairlerin dili cennetin anahtarıdır” sözüyle girdiği bu bölümde, aslında şairin esas görevinin güzellerin ve güzelliklerin yaratıcısını övmek olduğunu belirtir. Sonunda sözü padişaha getirerek onu övmenin bir borç olduğu vurgulanır.

Eser, üç fasıl halinde şairlere ayrılmıştır. Birinci fasılda, Osmanlı ülkesinde yetişmiş veya buraya gelip Rûmîlikle şöhret kazanmış 13 şeyh şairi; ikinci fasılda Osmanlı ülkesinde şiir söyleyen 7 sultan şairi; üçüncü fasılda ise Osmanlı ülkesi içinde şöhret kazanan 314 şairin hayatını, eserlerini ve şiirlerini anlatır.

Eserin hâtme, yani sonuç bölümünde ise Latîfî, tezkiresini tamamlayış süresini, 300 şairi eserine aldığını, devrinde şiir ve inşa itibar kalmadığını, zamane halkının sanatkarın gerçek değerini anlamaktan uzak olduğunu, hırs ve dünya arzularının insanları sarhoş ettiğini, çeşitli sebeplerle tezkiresini istediği gibi yazamadığını belirtir ve okuyucunun dualarını beklediğini söyleyerek eserini tamamlar.

Latîfî Tezkiresi, daha önce yazılan Heşt-Bihişt’ten birçok yönden üstün bir eserdir. Yazar, eserinde alfabetik usulü ilk kez kullanmakla kalmamış, her harf içinde ayrıca üç harfe kadar bir sıralama da yapmıştır. Tezkire, şairler hakkında isabetli eleştiri ve değerlendirmeler ihtiva etmesinin yanı sıra, verdiği doğru bilgiler bakımından da oldukça önemlidir.

Tezkirenin dili sade, cümleleri kısa ve secilidir. Üslubu akıcı, ahenkli ve yer yer alaycıdır.

Tezkire, Ahmed Cevdet tarafından “Tezkire-i Latîfî” adıyla İstanbul’da basılmış, ilk olarak Theodor Chabert tarafından özet şeklinde, ikinci olarak da O. Rescher tarafından Almancaya çevrilmiştir. Mustafa İsen ise eseri sadeleştirerek, Rıdvan Canım ise edisyon kritikli metin olarak yayımlamıştır.

Latîfî Tezkiresi’nden Örnekler

MEVLÂNÂ KÂTİB ŞEVKÎ

İsmi Yusuf olup Edimli bir kadının kuludur. Bu kadın Şevkî’yi küçüklüğünden itibaren besleyip büyüterek ilim tahsil ettirmiştir. Kâtiplik ilminde önde gelen, bütün hattatların içinde eşsiz, dertli kişiydi. Gerçek şu ki rik’a yazısını Yakut’tan daha güzel yazardı. Anadolu’nun her tarafında güzel yazısı ile meşhur, gayet hoş tabiatlı, nazik yaradılışlı, şen, yemeyi ve içmeyi seven, laubali, zevk sahibi kişiydi. Güzel yazısından dolayı merhum Sultan Bâyezid kendisine maaş bağlatmıştı. Aşırı derecede rind ve mağrur olduğu için kimsenin mahkûmu olmak istemedi ve vazife kabul etmedi. Bu yüzden ömrü felaketle sona erdi ve İstanbul darûş-şifasında vefat etti. Mezarı Galata yakasındadır. Bu beyti durumunu aydınlatacak mahiyettedir:

*Kimdir der isen ey yüzi gün Şevkî-i garîb
Bir gözi yaslı yıldızı düşkün felek-zede³*

Atasözü ve deyimlerle örülü güzel gazelleri ve muhayyel mat-la’ları çoktur. Şu matla’lar onun şiirlerindendir:

*Zülfî saklar dîdeden hatt-ı leb-i cânânesin
Şöyle sakınır o miskin cân evdir sanasın⁴*

Bu matla da onun gayet güzel olan şiirlerindendir:

*Hayâl-i la’i can-bahşınla tenden can revan çıkdı
Ben ağlayayın ağlarsam evimden iki can çıkdı⁵*

Pek çok marifet harcayarak *Tevârih-i Âl-i Osman* yazmış güçlü bir münşidir. Gerçi *Tevârih-i Âl-i Osman*, pek çok kişi tarafından yazılmıştır. Fakat Türkçede bu kadar güzel yazılmış bir başka örneği yoktur. Buraya kaydedilmesi uygun görülen şu beyitler de Şeyh Kemal Hocendî Hazretlerinin bir gazeline naziredir:

"Dudağına olan hasretimden dolayı iki gözüm, dalgıcın mercanla dolu olan tası gibi kıpkırmızı oldu."

"Nasıl olsa suyun altında kimsenin nefes almaya mecali yoktur. Öyleyse ey gönül, sevgilinin hançerinin altındaki inleyişin niye."

AHMED PAŞA

Şairlerin Önde Geleni Beliglerin Yol Göstericisi
Merhum AHMED PAŞA
-Allah'ın mağfiret ve övgüsü ona olsun-

³ Ey güneş yüzlü, Garib Şevkî kimdir diye sorarsan, gözü yaşlı, yıldızı düşmüş, feleğin hışmına uğramış birisidir.

⁴ Saçı, sevgilinin dudağının tüyünü gözden saklar. O, güzel kokulu saçım öyle sakınır ki koruduğu can evi sanılır.

⁵ Can bağışlayan dudağının hayaliyle can tenden yürüdü, gitti. Ağlarsam ben ağlayayım, çünkü evimden iki can çıktı.

Bursalı'dır. Vezirlerin bilginlerinden, şairlerin bilginlerinden. Halk arasında Veliüddin oğlu sanıyla tanınmış, özellikle de ulu bir neseb ve yüce bir soyla öğülmüştür. Babaları merhum Sultan Murad'a kazasker oldu. Kendisi de Sultan Mehmed'in hocası iken eşsiz bir şanla vezir olup yüksek iltifatlarına mazhar düşmüşlerdir, söz nazmı cevherinde mahir bir usta, bilim ve şiir meselelerinde hâkim biri idi. Nükte dolu beyitleri söz ve mânâ bakımından son derece sağlam, kaside konusunda herkesin oy birliği ile hakkını teslim ettiği biri idi. Hatta Osmanlı aydınları bu Farsça beyti, Osmanlı şairlerinin ileri gelenleri hakkında şu şekilde değiştirip okurlar:

Beyt:

"Şiirde Ahi'nin yakıcılığı, Ahmed Paşa'nın sözleri, Kemal'in hayalleri ile Necati'nin nazikliği ön plandadır."

Mürâât-ı nazîr sanatıyla yazılmış, eşinin meydana getirilmesi imkânsız bu beyitte fazladan tek bir kelime yoktur:

Matla:

*Hüsn içinde sen garîb ii şehîr içinde ben garîb
Gel ikimiz bir olalım sen garîb ii ben garîb⁶*

Farsçadaki divan ve kitapları bütünüyle inceleyip araştırdığı ve tüm Farsça manzumeleri değerlendirip yararlandığı, onların san'at ve estetiğinden bilgiler edinip faydalandığı için,

Beyt: *"Her ne kadar farklı çevreler için değişik elbiseler gerekse de temiz bedene güzel mânâ yakışır"*

sözü gereği, Fars ibareleri giydirilmiş mânâ güzeline Türkçe elbiseler giydirdi. Böylece o yeni yöntem ve güzel kaftanlar ile her bir mânâ güzeli neşeli ve işveli bir Türk güzeli şeklinde göstermiş oldu. Aslında tercüme yolu bazı aydınlar katında makul ve makbul, bazılarının yanında kusurdur.

Fakat edebiyat eleştirmenlerinin kanaati şudur; eğer merhum mütercim olarak itham edilmemiş olsaydı Osmanlı şairlerinin tartışmasız önde geleni ve tümünün en önemlisi olurdu. Nitekim Tâczâde, Hevesnâme adlı kitabında Ahmet Paşa'yı kasd ederek şöyle demiştir:

Nazm:

*Ser-âmed dediğinin belli hâli
Oluptur terceme evlî-i hâli*

*Bu ehl olan yanında sehldir sehl
Benim katımda belki cehldir cehl⁷*

⁶ Güzellik içinde sen bir tane şehir içinde ise ben lek basınlayım; sen de garib ben de, gel ikimiz birleşelim.

⁷ Senin önde gelen dediğinin durumu ortada, onların en iyisinin hali mütercimliktir. Bu, işten anlayanın yanında kolay bir şeydir, benim katımda ise aksine cahilliktir.

İnsafla düşünüp -doğrusunu söylemek gerekirse- az rastlanan yeteneğe sahip biridir ve divanında bulunan mânâların çoğu Farsça divanlardan seçilip alınmıştır. Adı geçen merhumun ileri seviyede güzellere düşkün, güzel sever, neşe ve coşkudan aşk ve uçarılıkla sarhoş ve el ele biri olduğu herkesçe bilinir. Bu yüzden dünyada kadın ve kadın düşkünlerinden nefret eder ve onlarla yakın olup sohbet etmekten kaçınırdı. Ömrü boyunca evlenmeyip yalnız yaşadı ve kadın kucağını ve onu öpmeyi tasavvur ve tahayyül etmedi.

Rivayet edilir ki bir gün Sultan Mehmet Han hazretleri has gılmanlarından, uzun boylu serviyi andıran birini nasihat ve öğüt için bağlatıp huzuruna getirmiş, hışım ve kin tohumunu kahr ve gazap tarlasına ekmiş. O bağ ile bağlanmış olan kulu bu halde görünce adı geçenden hemen o anda şu şiir varid olmuş, orada dudaklarında, şu şiir dökülmüş:

Şiir:

*Cihan yansın ki ol sem '-i şeker-hand
Yatar giryân ayağında demir bend*

Lebi Şîrâzî helvadır satarsa

Değer Mısır u Buhârâ vü Semerkand⁸

Bu şiir, Sultan Mehmed'in değerli kulaklarına ulaşınca, adı geçene Yedikule'de müebbet haps emretmiş. Merhum Ahmet Paşa orada üzgün bir mahpus iken bu günahı için özür dileyip hatasının bağışlanması dileğiyle Kerem kasidesini söylemiş. Bu birkaç beyit o kasidedendir:

*Kul hata etse nola afv-ı şehinşûhî kanı
Tutalım iki elim kandayımış kanı kerem*

*Ne kerem ola ki mağlûb edine anı günâh
Ne günâh ola ki mağlûb edemez anı kerem*

*Su batırmaz bitirir kendi murabhâlarını
Beni niçin hatıra gussaya ummân-ı kerem⁹*

Kısacası o kasidede suçunun bağışlanması ve gazaptan doğan öfkeyi kontrol etmeyle ilgili o kadar yararlı bilgiler vardır ki Sultan Mehmed Han hazretleri görünce ister istemez suçunu bağışlayıp esirgeme yoluna gitti:

"Bu tatlı anlatım ve bu fasih dil madem ki Ahmed'de vardır, ona sultanlardan zeval yoktur."

⁸ Cihan yansın, o tatlı gülüşlü mumu andıran sevgili ayağında demir bağlarla yatıp ağlar. Onun dudağı, Şîrâz helvası gibidir; eğer satarsa Mısır, Buhara ve Semerkant'a değer.

⁹ Kul hala etse bunda şaşılacak bir şey yok, sultanın bağışlaması nerede, tutalım ki iki elim kanda olsun, peki kerem nerede?

Bu nasıl kerem -ki onu suç yenebilsin; keremin yenemeyeceği günah olur mu?

Su kendi yetiştirdiklerini batırmaz, aksine onları büyütür, peki niçin kerem denizi beni derde, üzüntüye boğuyor.

demişlerdir. Kısacası burada yazılıp zikredilen birkaç rengin beyit çok beğenilmiş ve adı geçenin büyük suçunun bağışlanmasına sebep olmuş, ayrıca onu, kurtuluşunun dışında yüce makamlara da erdirmişti.

Şiir:

*Suhandân ola çünkü sah-ı devran
Sözüyle kadr bulur ehl-i irfan*¹⁰

Merhum son derece güzel söz söyleyen, bu konuda orijinal şeyler ortaya koyan, düşünmeden şiir söylemede yetenekli ve uzağı gören biriydi. Bir gün Sultan Mehmed Hazretlerinin yüce meclislerinde Hoca Hafız'ı çok överler ve sırları beyan eden divanından ileri gelenlerin inanıp güvenerek fal baktıklarını söylerler. Tesadüfen bu defa karşılına şu matla çıkar:

Matla:

"Toprağa kimya gözüyle bakanlar, acaba bize göz ucuyla bakarlar mı?"

Sultan Mehmed Han hazretleri bunu çok fazla beğenince, adı geçen hemen o anda sözü edilen matlaı şu şekilde tazmin etmiş:

Tazmin:

"Toprağa kimya gözüyle bakanlar, senin bastığın yerin değerli toprağını sürme yaparlar."

Bu tazmin, Sultan Mehmed Han hazretleri tarafından beğenilip övülmüş ve aşırı cömertliğinden padişah, Ahmed Paşa'nın ağzını mücevherle doldurmuş. Böylece söz cevherlerine kıymet ve itibar buldurmuş diye rivayet ederler.

USÜLİ

Rumeli'de Vardar Yenicesi'ndendir. Bilimleri usul ve furuğu ile görmüş, tasavvuf yolunda nefsin ve gönlünü temizleyip arıtmak için Mısır'da Şeyh İbrahim Gülşenî hazretlerine bağlanmıştı. Böylece nefsin arzu ve isteğine uymaktan vazgeçip yalnızlık ve feragat köşesinde oturmuştu. Gazelleri genelde tasavvufa yönelik, Seyyid Nesîmî tarzında, didaktik ilahîlerdir. Mânâca bunların Câvidân-nâme'deki şiirlere benzerliği, Fazlullah'ın sözlerine uygunluğu vardır. Bu yüzden zamanının derviş-meşrepli kişileri ve mevâlî mezhepleri adı geçene ikinci Fazullah ve Seyyid Nesîmî'nin sırrı derler. Bu gazel onun şiirlerinden seçilmiştir.

Gazel:

*Vücûd-ı Mutlak'ın bahri ne mevci kim eder peyda
Ene 'l-hak sırrını söyler eğer mahft eğer peyda*

*Meâdindir kamu eşya eder öz kendi zâtından
Kimisi sîm üzer zahir kimi seng u meder peyda*

*Bu bağın ger hakikatte suyu bir bağîbânî bir
Velî olmuş hakâyıktan nice yüz. bin şecer peyda*

¹⁰ Çağın padişahı söz ustası olunca marifet sahipleri bir sözüyle değer ve yücelik bulur.

*Nazar kıl nev'-i inşâna kimi zehr ü kimi şeker
Aceb hikmet bir ağaçtan olur türlü semer peyda*

*Düzülür nice bin işler bozulur nice cünbüşler
Ne kâr-ı bü'l-acebdır bu ki olmaz kâr-gerpeyda*

*Bu dokuz kubbe vü şeş-sû içine geldin ü gittin
Ne geldiğin kapı zahir ne gittiğin memmer peyda*

*Nice zahmet çeker kesb-i kemâl edince bir arif
Beli çok kan yudar kân eyleyince bir güher peyda*¹¹

Matla:

*Tasvîr-i gayra kılma mahal kalb-i akdesi
Esnama mesken eyleme beytû 'l-mukaddesi*¹²

Matla:

*Gel beril cân gözünü aşk ile bina kılalım
Yâr dîdârını her şeyde temaşa kılalım*¹³

Diğer:

*Benim serv-i kabâ-püşum ko hâk olsun yolunda ten
Deliyim ben benim ruhum yaraşmaz bana pîrâhen*¹⁴

Latife: Usûlî'nin yoksullukla tuhaf bir uzlet ve inzivasi kanaatle garip bir zenginliği ve tok gözlülüğü vardı. Dayanılmayacak kadar yoksul düşülen anda bile hamiyet sahibi kişilere alçalmaktansa kanaat ve mücadele köşelerinde nefse sabır tavsiye etmek ve canı baskı altına almak daha iyidir der ve hiç kimseye ihtiyacını bildirip baş eğmezdi. İlahî dergâhı bırakıp vezir ve bey kaplarına giden dilenciler gibi elini paraya uzatmazdı. O kibir ve gurur ile aklı başından gitmiş, alçak dünya için büyüklere tapanları görüp şu kıt'ayı okurdu.

Kıta:

¹¹ Mutlak varlığın denizi hangi dalgayı ortaya çıkarmışsa, gizli ya da açık bu Ene'l-Hak sözünü söyler.

Bütün eşya kendi öz zâtından çıkmış cevherlerdir; bunların kimisi altın gümüş, kimi de taş toprak görünür.

Gerçekte bu bağın hem suyu hem de bahçıvanı birse de yine de ağaç kalabalığı içinde yüz bin çeşit ağaç ortaya çıkmıştır.

İnsanlara bir bak, kimi iyi kimi kötü, şaşılacak şey bir ağaçtan çeşitli meyveler ortaya çıkmaktadır.

Binlerce iş düzülür, binlerce oyun bozulur; bu ne biçim iş böyle, yaparı ortada görünmüyor.

Bu dokuz kubbe ve altı yön içinde gelip gittin, ama ne geldiğin kapı belli, ne de gittiğin yol belli.

Arif kişi olgunlaşınca kadar çok sıkıntı çeker; maden bir cevher ortaya çıkarınca kadar çok kan yular.

¹² Kutsal kalbi yabancı, düşman putlara yer eyleme, kutsal evi put yeri yapma

¹³ Beri gel can gözünü aşkla görür kılalım da sevgilinin güzel yüzünü her şeyde seyredilelim.

¹⁴ Ey benim kaftan giyen servi boylum, bırak vücudum yolunda toprak olsun, deliyim ben, benim ruhum, bana gömlek yakışmaz.

"Birkaç gün içinde kokuşan suyu (meni) buluşa ermiş insanoğluna depo ettiler. Orada bu su filiz verdi ve buna sultan, bey ya da servet sahibi kişi adı verildi. Bunlara izzet ve arla selam veren alçaklar yanında köpek daha şerefli'dir."

AHDÎ

Bağdat'ta doğdu. Asıl adı Âşık Çelebi ve Riyazî'ye göre Mehdî, Âlî'ye göre de Ahmed'dir. Edebiyatımızda Ahdî-i Bağdadî olarak tanındı. Şemsî mahlasıyla şiirler söyleyen Şemseddin adında birinin oğludur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Osmanlı ülkesine gitmek için Bağdat'tan yola çıktı. Bu süre içerisinde birçok yeri dolaştı ve pek çok şairle görüşüp tanışma fırsatı buldu. Kanunî Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a geldi. Eserinde, İstanbul'un güzelliğinden, bilim adamı ve şairlerin çokluğundan bahseden Ahdî, uzun süre burada ve bir süre de Edirne'de kalarak devletin ileri gelenleriyle, büyük alim, bilgin ve şairlerle tanıştı, toplantılara katılarak hem bilgisini arttırdı hem de onlar hakkında bilgi topladı. On bir yıl kadar süren bu uzun gezinin sonunda tekrar Bağdat'a döndü ve gezisi sırasında topladığı bilgilerle tezkiresini yazdı.

Gülşen-i Şu'ara

Şehzade Sultan Selim adına yazılmış olan bu eser, Anadolu sahasında Sehî ve Latîfî tezkirelerinden sonra kaleme alınan üçüncü tezkiredir. Ahdî Tezkiresi olarak da bilinen Gülşen-i Şuara, ilk olarak bir mukaddime, "ravza" adı verilen üç bölüm ve bir hâtme halinde düzenlenmiş olmakla birlikte Ahdî, eserine sonradan sancak beyleri ve defterdar şairleri içeren bir bölüm ekleyerek dört ravza'ya çıkarmış, diğer ravzalara da bazı şairleri eklemiştir. Böylece Ahdî, eserinin ilk tertibini yaptıktan sonra ölümüne kadar geçen otuz yılı boş geçirmemiş ve eserinde bazı değişiklikler yapmıştır. Bu bakımdan Gülşen-i Şuara'nın yazılış tarihini Ahdî'nin ölümüne kadar uzatmak gerekir. Eser, son şekliyle bir mukaddime, dört ravza ve bir hâtmeden oluşur.

Ahdî, eserinin mukaddime kısmında Kanunî Sultan Süleyman ve Şehzade Sultan Selim'i övdükten sonra "Sebeb-i nazm-ı kitab" başlığı altında yolculuğunu, İstanbul'daki izlenimlerini, sonra da Bağdat'a geri dönüşünü anlatır. Ayrıca şairler hakkında topladığı bilgiler kaybolmasın diye eserini yazdığını belirtir.

Eserin birinci ravzasında başta devrin padişahı olmak üzere Şehzade Sultan Selim ve diğer şehzadeleri, ikinci ravzasında devrin ileri gelen devlet adamlarını, üçüncü ravzada ulemâ ve müderrisleri, dördüncü ravzade ise alfabetik olarak dönemin şairlerini anlatır. Esere sonradan ilavelerin yapılmasından dolayı alfabetik sistemde bazı düzensizlikler vardır.

Eserin mukaddime kısmında olduğu gibi, devlet büyüklerinden ve tanınmış şairlerden söz ederken ağır bir dil ve sanatlı üslup kullanılmıştır. Diğer bölümlerde ise dil, bilgi ve düşüncenin aktarıldığı araç konumundadır.

Tezkire, daha önceki devirlerde yaşamış eski şairleri kadrosu dışında tutup yalnız kendisinin çağdaşı olan şairleri alması bakımından farklılık arz eder. Eserin en önemli tarafı, büyük çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgesindeki şairleri ihtiva etmesi ve bunlar hakkında ilk ve tek kaynak durumunda olmasıdır. Eser, Bağdat ve çevresinde yetişen şairler hakkında verdiği bilgiler bakımından çok önemlidir.

Tezkire üzerinde Süleyman Solmaz tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.

ÂŞIK ÇELEBİ

Asıl adı "Pir Mehmed" olup nâmı "Es-seyyid Pir Mehmed bin Çelebi"dir. Şiirlerinde "Âşık" mahlasını kullanmıştır. 1520 yılından Prizren'de dünyaya gelmiştir.

Meşâirü's-Şu'arâ

Âşık Çelebi Tezkiresi adıyla da bilinen eser, devrin padişahı II. Selim'e takdim edilmiştir. Bir giriş ve şair biyografilerinden olmak üzere iki kısımdan meydana gelen eserin giriş kısmında sözden hareketle şiirin manası, iç ve dış unsurları, Araplarda ve Osmanlı'daki tarihi gelişimi, başka kaynaklardan alınan bilgilerle, Arapça-Farsça şiirlerle, ayet, hadis ve kelâmlarla desteklenerek anlatılmıştır. Tezkirenin yazılış tarihine kadar tahta geçmiş Osmanlı sultanlarının şairlik yönleri ve edebiyata gösterdikleri ilgi üzerinde durulur. Mukaddime, bu şekliyle özellikle şiir ve şiir tarihiyle uğraşanlar için büyük önem arz eder. Mukaddimede Âşık Çelebi, kendi hayatından, tezkiresini yazarken dikkat ettiği noktalardan bahseder ve birkaç şiirini de zikreder.

Kendine has orijinal üslubu ile kaleme aldığı tezkiresi edebiyat, kültür ve dil tarihimiz açısından çok önemlidir. Çelebi'nin kendine has bu canlı, samimi, esprili üslubu, esas onun tanıdığı şairleri anlatırken ortaya çıkar. Tezkirenin en önemli tarafı Âşık Çelebi'nin bizzat şairlerinden öğrendiği veya yakınlarından duyduğu en geniş ve doğru bilgiyi vermesi, psikolog gibi şairleri ve olayları tahlil etmesidir. Bu yönüyle eser, bir edebiyat tarihinden çok hikaye hatta roman havası taşımakta ve türünün tek örneği konumuna gelmektedir. Bu uzun biyografilerde sadece kişi tasviri ve ruhi tahliller yapılmamış; çevre, mekan anlatımına, devrin sosyal yapısına, gelenek ve göreneklerine değinilmiş ve çeşitli bilgiler de verilmiştir.

Eserde Farsça, Arapça kelime ve tamlamaların yanında Türkçe deyim ve atasözleri de çok kullanılmış ve Türkçe kelimelerle seciler de yapılmıştır.

KINALIZÂDE HASAN ÇELEBİ

Kinalizâde Hasan Çelebi, önemli memuriyetlerde bulunan âlim ve bilginlerle dolu Kinalizâdeler diye anılan bir aileye mensuptur. Hasan Çelebi'nin

dedesi Abdülkâdir Hamîdî Çelebi, sakalına kına yaktığı için, aile bu isimle anılmıştır.

Hasan Çelebi, Ebussuûd Efendi'den ders aldı ve ondan mülâzım oldu. Hasan Çelebi, öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde müderrislik ve kadılık yaptı.

Tezkiretü's-su'arâ

Hasan Çelebi, 15. yüzyılda kaleme aldığı eserinin mukaddime kısmında Allah'ın birliği ve kudretinden, Hz. Peygamber'in faziletlerinden söz ettikten ve günahlarının bağışlanmasını diledikten sonra, devrin padişahı III. Murad'ın övgüsüne geçmiş, şiirlerinden örnekler vermiştir. "Sebeb-i telif"ini açıkladıktan sonra, Hoca Sadüddin Efendi'yi bilgi, kültür ve ahlak bakımından övmüş, yeryüzünde ne kadar değerli şey varsa bunların hepsinin onda toplandığını belirtmiştir.

Tezkirenin birinci bölümünde altı padişah, ikinci bölümünde ise beş şehzade ele alınmıştır. Tezkirenin üçüncü bölümünde 15. ve 16. yüzyılda yaşamış olan 627 şairin biyografisi verilmiştir. Eserin şairlere ayrılan kısmı Ahmed Paşa ile başlayıp Yusuf ile bitmektedir. Tezkirede, III. Murad ve Hoca Sadüddin ile birlikte toplam 640 şair biyografisine ulaşılmıştır.

Hasan Çelebi, eserine çoğunlukla ilmiye sınıfına mensup şairleri dâhil etmiş; meşhur şairlerin ve bizzat tanışıp görüştüğü şairlerin biyografilerini uzun tutmuş; yeni yetişmekte olan veya çok meşhur olmayanların biyografilerini ise kısaca ele almıştır. Tezkiresini, ağır bir dil ve sanatkârane bir üslupla kaleme almıştır.

Hasan Çelebi, söylediklerini ayet, hadis ve kelâm-ı kibarlarla desteklerken benzetme ve tasvirleri de anlattığı konu, olay, şairin adı, mesleği vb. durumlarıyla bir bütünlük arz edecek şekilde yapmış; çağının sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu şair biyografilerinde verdiği bilgilerle yansıtmaya çalışmış; kendisinden önce yazılmış olan tezkirelerde yer almayan yüz yirmi iki şairi eserine ilave etmiş ve bu yeni isimler hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu bakımdan eser, dil ve üslup özelliğinin yanı sıra, ihtiva ettiği bu isimler için ilk kaynak olması durumundan önemlidir.

İstanbul Üniv. Ktp. yazmalar bölümünde müellif hattı bulunan tezkire, Türkiye kütüphanelerinde altmış dört, yurt dışı kütüphanelerinde ise otuz üç olmak üzere toplam doksan yedi nüshaya sahiptir.

640 şair biyografisi ile tezkire geleneğinin en hacimli örneklerinden ve edebiyat tarihimizde en çok istinsah edilen eserlerden birisi olan tezkire, daha sonra Beyanî tarafından telhis edilmiştir. Tezkirenin Arap harfleriyle üç yazma nüsha üzerinde yapılan edisyon kritikli metni İbrahim Kutluk tarafından hazırlanmış; fakat onun ölümü üzerine İbrahim Olgun'un sunuşuyla okuyuculara takdim edilmiştir. İbrahim Olgun'un da vefat etmesi üzerine ikinci cilt, İsmet Parmaksızoğlu tarafından düzenlenmiştir.

Eser üzerinde Aysun Sungurhan-Eyduran tarafından akademik bir çalışma da yapılmıştır.

BEYANÎ

Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız Beyanî'nin asıl adı Mustafa olup, Carullahzade lakabıyla tanınmıştır. Kendi tezkiresinde bizzat Ebussuûd Efendi'den mülâzım olduğunu ifade eder.

Tezkire-i Şu'arâ

Beyanî, kendi adıyla veya Tezkire-i Şuara adıyla da bilinen eserini, 16. asrın en son tezkiresi olarak 1597-98 yıllarında kaleme almıştır. Eser, toplam 640 biyografi içeren Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nin özeti mahiyetindedir.

Tezkire, bir mukaddime ve üç bölümden meydana gelmektedir. Eserin mukaddime kısmında Beyanî, şiir ve şair hakkında bilgi vermiş ve tezkire kelimesinin anlamı üzerinde durmuştur.

Beyanî'nin dili, süs ve özentiden uzak, sade ve açıktır. Hasan Çelebi'nin Arapça ve Farsça tamlamalarla dolu uzun cümlelerini kısaltarak sözü uzatmaktan kaçınmıştır. Eserindeki biyografileri kısa tutarken, bir biyografide olması gereken doğum yeri, isim, unvan, mesleki bilgi gibi unsurları önemle vermeye çalışmıştır.

Tezkirede, anlatıma renk katmak düşüncesiyle hareket edilmemiş; secili anlatım daha çok padişah ve şehzadeler için zaman zamansa büyük şairler için kullanılmıştır.

Eser, daha önce ele alınmamış bazı şairlerden söz etmesi bakımından önemlidir.

İbrahim Kutluk tarafından tezkirenin Arap harfleriyle üç yazma nüsha üzerinde yapılan edisyon kritikli metni hazırlanmış ve TTK yayınları arasında basılmıştır. Ayrıca tezkire üzerinde Aysun Sungurhan tarafından akademik çalışma yapılmıştır.

ÂLÎ

Şair, tarihçi ve devlet adamı Âlî, Gelibolu'da doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Fakat daha çok doğum yeri ve mahlasıyla birlikte anılarak Gelibolulu Mustafa Âlî adıyla tanındı. Gelibolu ve İstanbul'da tamamlanan eğitiminden sonra bürokrat olarak görev aldı ve Kütahya'da şehzade olan II. Selim'in mahiyetine katıldı.

Âlî, tarihçiliği yanında çağının iyi şairlerinden ve nesir ustalarından biridir. Özellikle mensur eserlerinde üslup sahibi bir yazar olarak karşımıza çıkar. Çeşitli alanlarda pek çok eser vermiş olmakla birlikte, onun eserleri değerlendirildiğinde tarihçiliğinin, tarihçilik içinde de biyografi tarafının ön plana çıktığı görülür.

Künhü'l-Ahbâr

Uzun bir mukaddime ve Rûkn adını verdiği dört bölümden meydana gelen eserin birinci rûknünde; Dünya'nın yaratılışından Hz. Adem'in ortaya çıkışına kadar geçen zaman, bütün yaratıkların ortaya çıkması, hayvanlar, dağlar, denizler, nehirler, göller, adalar ve iklimler ele alınmıştır.

İkinci rûknde, Hz. Adem'den başlayarak peygamberler, Arap ırkı, Hz. Peygamber, mucizeleri, Emevîler, Abbâsiler, Arap emirleri, bilginleri, şeyhleri yer alır.

Üçüncü rûknde, Türk ve Tatar kavimleri ile hakanlarından söz edilir.

Dördüncü rûknde ise Osmanlılar'ın ortaya çıkışından on altıncı asrın sonlarına kadar olup biten olaylardan, devrin devlet adamlarından, bilginlerden, şeyhlerden ve şairlerden bahsedilir.

Künhü'l-Ahbâr'da olaylar, padişahların saltanat süreleri esas alınarak sıralanmıştır. Her padişahın tahta çıkışı ile yeni bölüm başlar; önce padişahın doğum tarihi yazılır, ardından padişahın saltanat süresi içerisinde başından sonuna kadar meydana gelen olaylar "birinci, ikinci, üçüncü hâdise" diye kısımlara ayrılarak verilir. Bu siyasi bilgilerden sonra devrin kültürel olaylarının anlatımı gelir. Burada yazar, padişahın yaptığı hayır ve hasenattan başlayarak her padişah döneminde yetişen devlet adamları ile bilginler, şeyhler, şairler gibi kültür erlerinin biyografilerini verir.

Latîfî, Aşık Çelebi ve Taşköprizâde'nin müsbet taraflarından yararlanarak bir sentez meydana getirmiştir. Biyografik malumat açısından asıl zengin ve farklı tarafını eserde yer alan şairler meydana getirir. Bunların sayısı müstakil biyografi olarak 290 tanedir. Ayrıca 15 şair hakkında da başka vesilelerle tam bir biyografi örneğine yakın bilgiler verilmiştir.

Kısacası Âlî, diğer önemli tezkirelerden hem hacim hem de şekil bakımından pek farklı olmayan bir eseri, tarihinin içine yerleştirmiştir. Bu biyografilerin bir umumi tarihin içinde yer aldıkları için karşı karşıya bulunduğu ufak tefek farklar bir yana bırakılırsa, şüara tezkirelerinde yer alan örneklerden değişik yanları yoktur. Sadece değişik padişahların döneminde yaşayanlar, eserin tertip tarzı dolayısıyla farklı padişah döneminin sonlarında yer almıştır.

Âlî'nin tarihçiliğinden biyografilerine yansıyan bir diğer özelliği de, hem eserin başında hem de çeşitli vesilelerle yararlandığı kaynaklardan bahsetmesidir. Âlî'nin diğer biyografi yazarlarından farklı taraflarından biri de, verdiği örnek şiiirlere zaman zaman müdahale etmesidir. Kendi çağının geçerli olan eleştiri kuralları çerçevesinde, örnek beyitlerini imâle, tam teşbih olmama, aruz kusuru taşıma, yanlış eda gibi kusurlardan dolayı eleştirir. Âlî, bir adım daha da ileriye giderek "şu kelimenin yerinde bu olmalıydı" tarzında şiiiri düzeltmeye, hatta bazen de yeniden yazmaya kadar götürür.

XVII. YÜZYIL TEZKİRELERİ

SÂDİKÎ-i KİTABDÂR

Asıl adı Sâdık, mahlası Sâdikî'dir. Şah İsmail'in ortaya çıktığı sıralarda, kendi arzularıyla Şam'dan İran taraflarına gelerek Irak ve Azerbaycan'a yerleşen Hudâbendlü boyunun ileri gelenlerindendir.

Sâdikî, Çağatay Türkçesi, Azerî Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile şiirler kaleme aldı. Onun bize kadar gelen şiirleri bu üç dili rahat kullanan bir şair olduğunu göstermektedir.

Mecmaü'l-havâs

Doğu Türkçesi geleneğinin ikinci örneği olan bu tezkire, Şah İsmail devrinden, yazıldığı döneme kadarki devre içerisinde yer alan İran ve Türk asıllı şairleri kapsamaktadır. Eser, bazen İranlı şairlerle aynı bölümde bazen de ayrı bölümlerde Türk şairlerden bahsetmesi bakımından Türk edebiyatı için önemli bir kaynaktır.

Sâdikî, bu eserinde Türk dili ve edebiyatını bir bütün halinde ele almış ve Türk dilinin mevcut üç edebi şivesi ile şiir söyleyen şairleri tanıtip onların eserlerinden örnekler vermiştir. Eserin ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Daha sonraları Anadolu'da bir devlet yetkilisinin isteği üzerine istinsah edilmiştir.

Mecmaü'l-havâs; bir önsöz, sekiz tabaka ve bir hatimeden oluşmaktadır. Eserin her tabakasına "mecma" ismi verilmiştir. Kaynakları arasında Molla Câmî'nin Bahâristân'ı, Ali Şîr Nevâyî'nin Mecalisü'n-nefâis'i Devletşah'ın tezkiresi ve Sâm Mîrzâ'nın Tuhe-i Sâmî'si bulunmaktadır.

Yazar, her tabaka başında o tabaka için Türkçe açıklamalar yapmıştır. Tabakaları isimlendirirken de Türkçe sayıları kullanmayı tercih etmiştir.

Eser, Farsça tercümesi ile birlikte Doktor Abdurresûl Hayyâmpûr tarafından Tebriz'de yayımlanmıştır.

RİYÂZÎ

Tanınmış Birgili ailesindendir. Devrinde, bilim adamı ve şair olarak tanınmıştır. Dini bilimlerden başka fizik ve matematik bildiği de rivayet edilir.

Riyâzü's-şüara

I. Ahmet'e ithaf edilen tezkire, önceki tezkirelerden de yararlanılarak oluşturulmuştur. Hasan Çelebi'nin tezkiresinden sonra yetişen şairleri de kendi topladığı bilgilere dayanarak yazmıştır.

Eser, bir önsöz ve "ravza" adı verilen iki bölümden meydana gelir. Okuyanı ve yazanı usandırmamak için uzun uzun yazmamış, şair ile şairlik taslayanı birbirinden ayırmış, çoğu şairin divanını inceleyip yeni söyleyişleri almıştır. Riyâzî, genel olarak şiir görüşünü tezkirenin önsözünde dile getirmiştir. Şiiri mana anlayışı bakımından dört türde ele alır:

1. Manada yaratıcılık,
2. Önceki manaya yeni mana katma,
3. Önceki manayı güzel bir söyleyişle yeniden söyleme,
4. Önceki manayı başka manalarla aktarmak

Ayrıca tezkirenin özelliklerini de şu şekilde sıralamıştır:

1. Tezkire, yazarlar ve okuyanlar sıkılmasın diye kısa tutulmuş, fazla sözden kaçınılmıştır.
2. Son tezkireci olan Hasan Çelebi 600 kadar şairden söz etmiş; ama gerçek şairi müteşairden ayıramamıştır. Kendisi 400 kadar şairi yazıp, iyi olmayan şairleri eserine almamıştır.
3. Şairlerde çoğunun defter ve divanları görülüp incelenmiş, öteki tezkireciler gibi ezberden kitap yazma yoluna gidilmemiştir.
4. Tarafsız davranılmış, bazı şairleri yalnızca övme, bazılarını da yerme yoluna gidilmemiştir.

Tezkire, bu yüzyılın en dikkate değer tezkiresidir. Eserin en önemli özelliği hemen bütün şairlerin ölüm tarihlerini belirtmiş olmasıdır. Dili genellikle sadedir. Bazı şairlerde makamına ve sosyal durumuna göre süslü ve daha ağır bir dil kullanılmıştır.

Riyâzî Tezkiresi'nden Örnekler

AHMED PAŞA

Bursalıdır. Kazasker Veliyyüddin'in faziletli olmak için uğraşan oğlu ve Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamı ve yol göstericisi olmuştur. Anadolu'nun kalem oynatanlarının bölgesinde ilk önce şiiri şekillendiren, bunların mucize gösteren kaleminin açılan çehresidir. Rivayet edilir ki Hüseyin Baykara zamanında, Ali Şir Nevâî, Horasan ilindeki ilim-irfan sahiplerinin, hilal gibi doğduğu, o yerde bulunanların, her zaman en iyi olan Anadolu ülkesinin ve şairlerinin ve âlimlerinden daha iyi olması gerektiğini iddia eder. Mahdûmî, o mecliste bulunuyordu. Anadolu'nun da bu konudaki yeterliliği inkar olunamaz diyordu. Bu karşılıklı konuşma sırasında kapı tarafından yamalı elbiseli biri ortaya çıkıp meclis köşesinde yer alır. Hali sorulduğunda, Anadolu'dan geldiği anlaşılır. Anadolu şairlerinin yeni ortaya çıkan şiirlerini sorarlar. Tercüme sahibinin (bilgi verilen kişinin) bu birkaç beytini okur.

*Çîn-i zülfün miske benzetdüm hatâsın bilmedüm
Key perîşân söyledüm bu yüz karasın bilmedüm*

*Kad kıyâmet gamze âfet zülf fitne hat belâ
Ah kim ben hüsnünün bunca belâsın bilmedüm*

Mahdûmî, bu gönül çeken nükteli şiiri dinledikten sonra dans etmeye başlayıp iddiam gerçekleştirdi. Güzel söz söylemekle şöhret kazanıp söylenir ki, Sultan Mehmed'in meclisinde Şirâzî'nin belagat dolu divanından fal açıldığında bu beyit okunur:

KAFZÂDE FÂİZÎ

Asıl adı Abdulhay'dır. İstanbul'da doğmuştur.

Zübdetü'l-eşâr

Antoloji niteliğinde bu eser; 15. asrın ortalarından, yazıldığı 1621 tarihine kadar yaşamış 14'ü kadın olmak üzere 515 şairi alfabe sırasına göre vermiştir. Bu şairlerden 57 tanesi sadece bu eserde zikredilmiş olup başka hiçbir tezkirede yer almamaktadır.

Eser, şairler hakkında bilgi vermesi açısından değil; seçilen şiirler açısından önem taşır. Bu sayede şiir geleneğini yansıtır.

RIZA

Edirne'de doğdu ve öğrenimini burada yaptı.

Tezkire-i Şu'arâ

Rıza, bu eserinde yalnızca tanınmış şairlerin sanatları hakkında kısaca fikirlerini söylemiş ve edebi değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunların dışındaki şairler için de çok genel sözler söylemiştir. Yazarın şairlere bakış açısı genellikle iyimserdir. Eleştirmekten çok hemen hepsini övmüştür.

Eser, Ahmed Cevdet tarafından eski harfli olarak basılmıştır.

YÜMNÎ

Yümnî'nin hayatı hakkında çok az bilgi vardır. İstanbul'da doğduğu, medrese öğrenimi gördüğü biliniyor.

Tezkire-i Şu'arâ

Eser Ali Emîrî tarafından temize çekilerek bugün elde bulunan tezkire meydana getirilmiştir. Öteki kaynaklarda bulunmayan 11 şair hakkında bilgi vermesi dışında pek önemi yoktur. Eser basılmıştır.

ÂSİM

Seyrekzâde Mehmed Âsım, İstanbul'da doğdu. Rumeli kazaskerlerinden Abdurrahman Efendi'nin oğludur. Mürettep divanı olduğu bazı kaynaklarca söylene de ele geçmemiştir. Şiir mecmualarında şiirleri olmasına rağmen başarılı bir şair değildir. Daha çok tezkiresiyle tanınır.

Zeyl-i Zübdetü'l-eşâr

Antoloji türünde kaleme alınan eserde, yazarın ölüm tarihinden sonra ölen 15 şairin yer aldığı görülür. Bu da, bu 15 şairin bir başkası tarafından esere dahil edildiğini gösterir.

Şairler hakkında en az bilgi veren; fakat en çok örnek gösteren tezkirede, en tanınmış şairler

hakkında bile verilen bilgiler iki-üç satırı geçmez. Pek çok şairin de yalnızca adı anılmış ve haklarında hiçbir bilgi verilmemiştir. Şairlerin birçoğunun ölüm tarihi söylenmiştir.

GÜFTİ

Edirne'de doğdu. Asıl adı Ali'dir ve hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Şiirlerinden ve tezkiresinde söylediklerinden anlaşıldığına göre, hayatı mihnet ve yoksullukla geçmiştir. Kıymeti takdir edilmemiş, hayatta beklediklerine kavuşamamıştır. Hayatta sürekli mahrumiyet içinde yaşaması onda bedbahtlık duygusu uyandırmış, onun bu psikolojisi alaya ve zaman zaman da hicve yönelmesine sebep olmuştur. Tezkiresinde, kendisini telaşçı, zayıftan kadîdi çıkmış, tiryaki bir züğürt olarak tasvir eder.

Teşrifâtü's-şu'arâ

Türk edebiyatının nazımla kaleme alınmış ilk tezkiresidir. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış bu eserin yazılış tarihi bilinmemektedir. Yazar, eserinde ele aldığı şairleri alaycı bir dille bazen aşırıya kaçan bir hicivle anlatmış; vücut kusurlarına kadar dile getirmiştir. Hicvettiği kişiler arasında kendisi de vardır. Bu arada devrinden ve talihinden şikayetlerini tekrarlar. Şairlerin hayatına dair doğrudan bilgi vermemekle birlikte, onları hicvederken yaradılış ve psikolojilerini vermesi; diğer tezkirelerde olmayan 25 şair hakkında bilgi ihtiva etmesi açısından önemlidir. Dili oldukça ağırdır.

Tezkire, Kaşif Yılmaz tarafından yayımlanmıştır.

XVIII. YÜZYIL TEZKİRELERİ

MUCİB

Diyarbakır'da doğdu. Asıl adı Mustafa Mucîb olup Mansûrîzade sanıyla tanındı.

Tezkire-i Mucîb

Mustafa Mucîb Efendi, gençliğinde görüşüp tanıştığı şairlerden topladığı şiirlerle oluşturduğu mecmuayı daha sonra genişleterek Tezkire-i Mucîb adındaki eserini kaleme almıştır.

Mucîb Efendi, kendisinden önceki tezkireciler gibi sultanları, belli meslek sahiplerini bir sınıflandırmaya tabi tutmadan sadece çağdaşı olan şairleri alfabetik sırayla verir.

Mucîb Efendi, giriş kısmında Rıza tezkiresini incelediğini, Rıza'nın Hasan Çelebi ve Riyazî tezkirelerinden bazı şairleri aldığını, buna karşılık kendisinin sadece Rıza tezkiresindeki şairler arasında bir seçim yaparak eserini Riyazî'ye zeyl olarak yazdığını belirtir.

Şairlerin sanatları ve şiir özellikleri hakkındaki değerlendirmeleri çoğunlukla yüzeyseldir. Dili süs ve özentiden uzak, sade ve açıktır. Eserde, diğer tezkirelerde olduğu gibi klişe ifadeler kullanılmakla

birlikte, onlardan farklı olarak övgü ve yergiye fazla yer verilmez.

Tezkire, Riyazî ve Rıza tezkirelerinden seçilmiş bazı şairlerin özetlenerek verilmiş olması bakımından fazla önemli olmamakla birlikte daha önce yazılan tezkirelerde bulunmayan on bir şairi ihtiva etmesi bakımından dikkate değerdir. Ancak eserde, bu yeni isimler hakkında kayda değer bilgiler bulunmamaktadır.

Tezkire, Kudret Altun tarafından yayımlanmıştır.

SAFAYÎ

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Sultan IV. Mehmed'in sadrazamlarından Elmas Mehmed Paşa tarafından korundu ve çavuş, katip, mektupçu ve defteremini oldu.

Nuhbetü'l-asâr Min Fevâ'idü'l-eş'âr

Safayî, eserinin özentili bir inşâ örneği olan önsözünde, Latîfî, Aşık Çelebi ve Hasan Çelebi gibi büyük biyografi ustalarına özenerek tezkire yazmak istediğini, Elmas Mehmed Paşa'nın yanında iken bu işe başladığını; ama bir türlü zaman bulup topladığı bilgileri bir araya getiremediğini ve Damat İbrahim Paşa devrinde tamamlayabildiğini belirtir. Böylece, hayatı boyunca şairlerle yakın ilişkiler kurmuş olan Safayî, yazmayı tasarladığı tezkiresi için uzun bir süre bilgi toplamış ve yirmi beş yıl içinde eserini meydana getirmiştir.

Eserini, Rıza tezkiresine zeyl olarak yazmıştır ve tamamladıktan sonra çağının tanınmış on sekiz şair ve bilim adamına gösterip onlardan birer takriz yazmalarını istemiş ve bunları da eserinin başına koymuştur. Eser, bu özelliğiyle tezkirecilik geleneğinde şekle ait bir farklılık arz eder. Ayrıca Safayî, tezkiresindeki şairleri adlarının üçüncü harfine kadar alfabetik olarak sıralamış ve aynı adı taşıyanların dizilişinde ise ölüm tarihlerini göz önüne almıştır. Eserin dili süslü ve ağırdır. Şairlerin edebi kişiliklerine dair isabetli fikirler ileri sürmüş ve örnek şiirleri titizlikle seçmiştir.

Lale Devri'nde yaşayan şairler hakkında önemli bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Tezkire üzerinde Pervin Aynagöz ve Nuran Altuner tarafından iki akademik çalışma yapılmıştır.

SÂLİM

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmet Emin olup Mîrzâzade sanıyla tanındı. Babası Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'dir. Babasının ilmiye sınıfına mensup olmasından dolayı Sâlim, henüz beş yaşında iken mülâzım sayıldı. Devrinde, babasının makam, mevki sahibi olmasının yanı sıra yaradılışının da etkisiyle hiç kimseyi beğenmeyen, gururlu, kibirli bir kişi olarak tanınan Sâlim, özellikle ilmiye sınıfından olmayanları daima küçümsemiştir.

Tezkire-i Şuara

Sâlim, eserini, uzun bir girişle biri padişahlara, diğeri asıl şairlere ait olmak üzere iki bölüm halinde düzenlemiştir. Bazı şairlerin sosyal hayatlarına, çeşitli latifelerine ve maceralarına değinen Sâlim, onların sanatları ve eserleri üzerine isabetli ve doğru değerlendirmeler yapmıştır. Fakat ilmiye mesleğinden ve hattat olduğu için kendi mesleğinden olan şairlere daha çok yer ayırmış, onlar hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermiş ve onları aşırı derecede övmüştür. Bu bakımdan Sâlim'in tamamen tarafsız olduğunu söylemek mümkün değildir.

Eserinde, Safayî'yi durmadan eleştirmesine karşılık, ondan yararlandığını hiç söylememiş, yalnızca Şeyhî'nin eserlerinden faydalandığını açıklamıştır.

Tezkire'nin dili oldukça süslü ve ağırdır. Sâlim, sade bir dil kullanmakla suçladığı Safayî'yi aşabilmek için yabancı kelimeler, zincirleme tamlamalar ve secili, uzun cümlelerle sanatlı bir inşa örneği vermiş; bu da verdiği bazı değerli bilgilerin söz kalabalığı arasında kaybolup gitmesine yol açmıştır.

Sâlim Tezkiresi, İstanbul'da basılmıştır. Tezkire üzerinde Adnan İnce tarafından akademik bir çalışma yapılmıştır.

BELİĞ

Bursa'da doğdu. Asıl adı İsmail olup Bursalı İsmail Belîğ olarak tanındı.

Nuhbetü'l-asâr Li-Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr

Kafzâde Fâ'izi'nin Zübdetü'l-eş'âr'ına zeyl olarak yazılmıştır. Belîğ'in bu eseri, şiir antolojisi niteliğindedir. Şairlere değeri ölçüsünde yer vermiştir. Onlar hakkında abartılı ve indî hükümler vermekten kaçınmış, kısa ve öz bilgilerle şairleri tanıtır ve hakkında hüküm vermek üzere örnekler ile okuyucuyu baş başa bırakmıştır. Ayrıca, kısa sürede tamamlanan bu eserde yanlış ya da eksik yazılan kısımların olduğu da dikkat çekmektedir.

Eser, Abdülkerim Abdulkadiroğlu tarafından iki kez yayımlanmıştır.

RÂMİZ

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Hüseyin Râmiz olup, Azîzzade sanıyla tanındı. Babası, Lâle Devri'nin önemli bilgin ve şairlerinden olan Mustafa Naim Efendi'dir.

Âdâb-ı Zurâfâ

Hüseyin Râmiz'in Râmiz Tezkiresi olarak da bilinen bu eseri, Mirzazade Mehmed Sâlim'in tezkiresine bir zeyldir.

Râmiz, eserinde şairler hakkında ayrıntılı bilgi verirken, onların ölüm tarihlerini de büyük bir titizlikle belirtmiş, şiirleri ve sanatları üzerinde isabetli ve

doğru değerlendirmeler yaparak bir ile on bir arasında değişen sayılarda şiirlerinden örnekler almıştır.

Eserde, bazı hal tercümelerinin daha sonra tamamlanmak üzere boş bırakıldığı, bazı şairlerin sadece adlarının yazıldığı ya da eksik bilgi verildiği, bazı cümlelerin birbirine bağlanmadığı, yarım bırakıldığı görülmekte; yer yer de anlatım bozukluklarına rastlanılmaktadır. Bunlara bakınca Râmiz'in, tezkiresini tamamlayıp son biçimini vermediği ve temize çekemediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden herhalde ölümünden sonra Râmiz'in el yazısı ile ve karalama halinde olan nüshayı iyi dostu olan Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi gözden geçirerek, kenarlara yaptığı çıkımlarla, bilgi yanlışları, anlatımı, hatta imlâsına kadar düzeltilmiş, bazı eklemelerde bulunmuştur.

Tezkire'nin dili oldukça ağırdır. Uzun tamlamalarla cümleler uzatılmıştır. Yine de on sekizinci asrın belli başlı tezkireleri olan Safayî ve Sâlim'den daha sade sayılabilecek dili vardır.

Safayî ve Sâlim tezkirelerine giremeyen ve bu devirden sonra üne kavuşan şairleri yalnızca bu eserde görmemiz mümkündür. Bu bakımdan devri için sık sık başvurulacak tek kaynak sayılır. Ayrıca eser, verdiği etraflı, tenkitli ve isabetli bilgiler bakımından da önemlidir.

Tezkire, Sadık Erdem tarafından Ankara'da yayımlanmıştır.

SİLÂHDÂRZÂDE MEHMED EMİN

On sekizinci asrın ikinci yarısında yaşayan Mehmed Emin'in hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Tezkire-i Şuara

Bir tertip fikrine bağlı olmadan antoloji niteliğinde düzenlenmiş olan bu eser, Belîğ tezkiresinin zeyli durumundadır.

Tezkireci, eserine aldığı şairler hakkında çok kısa bilgi verirken bazen sadece onların isimlerinden bahsetmekle yetinmiştir. Bu yönüyle, edebiyatımızda fazla önemli bir yere sahip değildir. Tezkire basılmamıştır.

SAFVET

Asıl adı Mustafa Safvet olup Kemiksizzade sanıyla tanındı. Sadece iyi bir medrese eğitimi görüp mülazım ve kadı olduğu bilinmektedir.

Nuhbetü'l-Âsâr Fi-Fevâ'id-i'l-eş'âr

Safayî tezkiresinin özeti niteliğinde olan eser, Safayî tezkiresinin başındaki takrizlerin kısaltılmış şekillerinden seçilmiş 326 şairden ve sonra koyulmuş "tezyilü'l-kitâb" kısmından oluşur.

Mustafa Safvet Efendi, eserinin sonuna koyduğu kısımda, Safayî tezkiresini bir arkadaşından birkaç günlüğüne ödünç aldığını ve fazla zamanı olmadığı için ancak tanınmış şairleri seçerek ve kısaltarak yazabildiğini belirtir. Tezkiredeki bazı yanlışlıkları düzeltme yoluna gitmiş; kimi zaman hatıra başlığı altında fıkralar eklemiştir.

Safayî tezkiresinin sadece bir özeti durumunda olan bu eser edebiyatımızda fazla önemli bir yere sahip değildir.

ESRAR DEDE

Asıl adı Mehmet'tir. Babası, Mevlevî dervişlerinden Ahmed-i Bî-zebân, dedesi Hasan İbn-i Osman'dır. On sekizinci asrın özellikle Mevlevî çevrelerinde çok tanınan şairlerden biri olan Esrar Dede'nin Mevlevîlikten önceki hayatına dair kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye

Esrar Dede'nin kaleme aldığı Esrar Dede Tezkiresi olarak da bilinen eseri, 1797 yılına kadar yaşayan Mevlevî şairleri ihtiva eder. Esrar Dede, eserinin başında Şeyh Gâlib'in Mevlâna'dan başlayarak tanınmış Mevlevî şairlerin beğendiği şiirlerini seçerek bir defterde topladığını, sonra bunu, seçtiği şiirlerin şairleri hakkında bilgi toplaması ve bir tezkire yapması için kendisine verdiğini belirtir. Bu bakımdan tezkirede şairler hakkında bilgiler Esrar Dede'ye, şiirlerin seçimi de Şeyh Gâlib'e aittir.

Esrar Dede, eserde izlediği yolu ve ölçüsünü anlatırken, tezkiresine bütün Mevlevî şairleri almadığını, bir seçim yaparak yalnızca divan sahibi ve üstat olanları yazdığını açıklamıştır.

Yazar, eserine aldığı şairler hakkında oldukça geniş ve ayrıntılı bilgiler vermiş; bu arada büyük dedelerin menkıbe ve kerametlerini anlatmış; şiirlerini ve sanatlarını bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Eserini iki ay gibi kısa bir sürede tamamlayan Esrar Dede, şairlerin hayatlarını iyice inceleyememiş, sözlü kaynaklara da fazlaca yer verdiği için eksiklik ve yanlışlıklara düşmüştür. O'nun şairlere bakışı yalnızca Mevlevîlik bakımından olmuş, bunun sonucu olarak da sanatlarını değerlendirmede tarafsız kalamamıştır. Bazı şeyhleri aşırı sözlerle överek hepsini büyük bir şair olarak göstermiştir. Ayrıca eser, Rûhî gibi şairlerin olmadıkları halde Mevlevî gibi gösterilmesinden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır.

Eserin dili oldukça ağırdır. Arapça ve Farsça kelimelerle Mevlevî sözlüğünden çıkarılmış kelimeler çoğunluktadır.

Tüm bu eksiklikleri ve olumsuz taraflarına rağmen tezkire, bütün Mevlevî şairleri bir araya toplaması bakımından önemlidir. Belli bir meslek ya da gruptan meydana gelen şair tezkirelerinin de ilkidir. Ayrıca bilgi verdiği şairlerin bir kısmı için tek kaynak durumundadır.

Ali Enver, bazı şiirleri seçip kısaltarak ve eklemeler yaparak eseri düzenlemiş ve *Semâhane-i Edeb* adıyla yayımlamıştır. Bu baskıda 191 şair vardır. Esrar Dede tezkiresi, daha sonra İlhan Genç tarafından yayımlanmıştır.

ÂKİF

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed olup Enderunlu Akif diye tanındı. Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Devrinde, şiirle de uğraşmıştır.

Mir'ât-ı Şîr

Eserin hacmine göre oldukça uzun önsözünde yazar, şiir yazmak istediğini; fakat yeteneğinin olmadığını anlayınca çağdaşı olan Enderunlu şairleri bir tezkire halinde yazmayı tasarladığını belirtmiş; devrin padişahı Sultan Selim için bir övgü kıtası ile küçük bir mesneviyi yazmış ve eserini ona sunmuştur. Akif, şairleri anlatırken onların doğduğu yeri, ailelerini, Enderun'da hangi odalarda görev yaptıklarını, hangi tür şiirde başarılı olduklarını kısaca belirtmiş; daha sonra da her şairin birkaç parça şiirini örnek vermiştir.

Eser, çok özentili bir dille yazılmıştır. Yalnızca Enderun şairlerini kapsadığı için çok aranan ve yararlanılan bir tezkire değildir. Arkadaşlarını aşırı sözlerle övmüştür. Bu nedenle objektif bir değerlendirme yapamamıştır.